

Дунська А. Р.

канд. економ. наук, доцент

Локота А. Г.

Національний технічний університет України «КПІ»

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ЛІЦЕНЗІЯМИ В УКРАЇНІ

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ ЛИЦЕНЗИЯМИ В УКРАИНЕ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF INTERNATIONAL TRADE LICENSES IN UKRAINE

Проведено аналіз міжнародної торгівлі ліцензіями на світовому рівні, визначені країни та галузі, які займають значну частку ліцензійного ринку. Розглянуто обсяг експорту послуг і імпорту в світі за географічною та галузевою структурою за 2005-2013 рік та географічну структуру поданих заявок на отримання патентів в 2014 році. Також виділені 5 сфер, які займають лідируючу позицію за обсягом поданих заявок на патенти.

В роботі проаналізовані основні закономірності розвитку світового ринку ліцензій та визначена роль міжнародної ліцензійної торгівлі в світовому господарстві. Наведений аналіз стану міжнародної торгівлі ліцензіями в Україні: обсяг та основні джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні за 2010-2012 рр.

В статті надано аналіз динаміки структури експорту-імпорту послуг України за видом послуги – «Роялті та інші послуги» та структура зовнішньої торгівлі послугами за 9 місяців 2014 року в сфері ліцензійних договорів. Розглянуті найвагоміші партнери України за видом послуги «Роялті та ліцензійні угоди». В статі виявлені основні проблеми ліцензійної торгівлі та розглянуті подальші перспективи ринку ліцензій в Україні.

Ключові слова: ліцензія, міжнародна торгівля ліцензіями, патент, передача технологій, інновація.

Проведен анализ международной торговли лицензиями на мировом уровне, определены страны и области, которые занимают весомую долю лицензионного рынка. Рассмотрена динамика объема экспорта услуг и импорта в мире по географической и отраслевой структуре за 2005-2013 год и географическая структура поданных заявок на получение патентов в 2014 году. Также выделены 5 сфер, которые занимают лидирующую позицию по объему поданных заявок на патенты.

В работе проанализированы основные закономерности развития мирового рынка лицензий и определена роль международной лицензионной торговли в мировом хозяйстве. Приведенный анализ международной торговли лицензиями в Украине: объем и основные источники финансирования инновационной деятельности в Украине за 2010-2012гг. В статье подан анализ динамики структуры экспорта-импорта услуг Украины по виду услуги - «Роялти и другие услуги» и структура внешней торговли услугами за 9 месяцев 2014 года в сфере лицензионных договоров. Рассмотрены наиболее значимые партнеры Украины по виду услуги «Роялти и лицензионные соглашения». В статье выявлены основные проблемы лицензионной торговли и рассмотрены дальнейшие перспективы рынка лицензий в Украине.

Ключевые слова: лицензия, международная торговля лицензиями, патент, передача технологий, инновация.

It was analysed international trade licenses on a global level, determined country and sector, which occupy a significant share of the market license. We consider the volume of exports and imports of services worldwide geographical and sectorial structure for the 2005-2013 year and the geographic structure of applications for patent in 2014. Also, highlighted 5 areas, that occupy a leading position in terms of applications for patents.

This work analysed the basic laws of the world market licenses and the role of international trade license in the world economy. The above analysis of international trade licenses in Ukraine: the volume and main sources of financing of innovative activity in Ukraine for 2010-2012. The work analyses the dynamics of the structure of exports and imports of services by type of service Ukraine - «Royalties and other services» and the structure of foreign trade in services for 9 months of 2014 in the field of licensing agreements. Considered the most significant partners of Ukraine, by type of service «Royalty and license agreements.» The article identified the main problems licensed trade and discussed further perspectives of the licenses in Ukraine.

Keywords: license, international trade licenses, patents, technology transfer, innovation.

Вступ. На сучасному етапі одним з ключових завдань економічного розвитку України є визначення нового виміру її інтеграції у світову економіку. Одним із варіантів вирішення цього завдання є розширення участі країни у світовій торгівлі ліцензіями, що дозволить Україні отримати переваги від високого інтелектуального потенціалу і забезпечить просування української економіки в високотехнологічній сфері.

Перетворення інновацій в головну силу економічного розвитку сучасної світової економіки обумовлює активізацію процесів міжнародного науково-технічного обміну. Світова практика свідчить, що основною комерційною формою міжнародної передачі технологій є ліцензійна торгівля.

Теоретичну та методологічну основу дослідження сформував праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених в сфері світової торгівлі ліцензіями, інтелектуальної власності та світової економіки: Алдошина В. М., Богуславського М. М., Бромберга Г.В., Донця І. М., Градобітової Л. Д., Котлера Ф., Коултера М., Мансфілд Е., Радеби Л.Х., Робінса С. та ін.

Первинними джерелами дослідження є міжнародні угоди в сфері світової торгівлі, захисту та комерціалізації інтелектуальної власності, міжнародного інвестування, статистичні матеріали та публікації міжнародних економічних організацій (СОТ, ЮНКТАД, ВІРО), статистичні збірники (УКРСТАТ).

Постановка завдання. Метою дослідження є розглянути економічну сутність міжнародних ліцензійних операцій, проаналізувати міжнародну торгівлю ліцензіями визначити її роль в світовому господарстві, проаналізувати стан, проблеми та перспективи ринку ліцензій в Україні. Визначити роль та місце України у міжнародній торгівлі ліцензіями.

Методологія дослідження являє собою поєднання базових компонентів наукового пізнання, таких як діалектична логіка, методи системного аналізу, економіко-статистичні методи.

Результати дослідження. Міжнародна торгівля ліцензіями являється вигідною як для ліцензіара, так і для ліцензіата. Відзначається, що кожен долар, витрачений на покупку іноземної ліцензії, за своїм ефектом еквівалентний (без урахування фактору часу) в США приблизно 6,2 дол., у Великобританії - 3,1, у Франції - 5,4, інвестованих в НДДКР [1].

Лідером в експорті ліцензій виступають Сполучені Штати Америки, які є єдиною великою країною світу, що має позитивне сальдо патентно-ліцензійного обміну. Визнаним лідером з імпорту ліцензій в останні десятиріччя є Японія. Обсяги закупівлі науково-технічних досягнень цією країною є не тільки найбільшими, а й такими, що перевищують обсяги імпорту технічних досягнень таких індустріально розвинутих країн, як США, Великобританія, Італія, Франція.

Найбільша частина торгівлі ліцензіями припадає на наступні галузі: електротехнічна й електронна промисловість – 19 %, загальне машинобудування – 18 %; хімічна промисловість – 17,4 %, транспортне машинобудування – 10,2 % всього обсягу комерційних операцій [2].

Останнім часом достатньо швидко розвивається галузь програмного забезпечення на ліцензійному ринку. Одним з найяскравіших прикладів є компанія Microsoft та реалізація ліцензій компанії на використання Microsoft Windows 8, обсяг яких перевищив показник 200 млн. одиниць через 15 місяців після запуску.

В загальному обсязі експорту та імпорту послуг за останні спостерігаємо позитивну динаміку по усім напрямкам продажу послуг (табл. 1).

Обсяги експорту послуг і імпорту в світі, 2005-2013 рр. (млн дол США)

Рік	Область	2005	2008	2010	2011	2012	2013
Світ	Всього	2573220	3916200	3896260	4372890	4473810	4720180
	Транспорт	569280	890670	807470	880140	888450	905940
	Подорожі	703010	963200	951500	1064510	1104230	1183630
	Інші сервіси	1298600	2059180	2129940	2419750	2474660	2625940
	Послуги зв'язку	59400	97700	97160	106340	111160	121150
	Будівельні послуги	56050	112150	99410	106580	107010	105140
	Страховання	49400	83490	96720	105300	104160	102570
	Фінансові послуги	180550	298620	282110	316870	308470	334930
	Комп'ютерні та інформаційні послуги	103820	195190	213810	249530	261370	286810
	Роялті та ліцензійні угоди	159690	228740	255470	290270	293470	309860
	Інші ділові послуги	609370	944850	983670	1128780	1172740	1247230
	Послуги приватним особам та в сфері культури та відпочинку	23280	29300	33010	38620	39470	42450
	Державні послуги	57040	69140	68580	77480	76810	75800
ЄС	Всього	1211730	1819940	1712970	1931940	1890860	2018820
	Роялті та ліцензійні угоди	48970	75920	90890	103600	98850	108040

Складено автором на основі [3].

Розглядаючи складову «Роялті та ліцензійні угоди» спостерігаємо, що у 2013 році було здійснено операцій, в цій сфері, на суму 309860 млн. дол. США (третя частина, яких були здійсненні на території Європейського Союзу), що на 603 330 млн. дол.США більше ніж в 2012 році, що у відсотковому значенні складає 6 %. Це свідчить про позитивну динаміку в збільшенні операцій та угод на ліцензійному ринку.

Географія поширення інновацій на світовому ринку технологій є вкрай нерівномірною і має чітку залежність від науково-технічних потенціалів країн. 9/10 світового обсягу патентів та ліцензій, а також витрат на науково-дослідні та проектно-експериментальні розробки, надходжень і платежів за трансфер технологій припадає на десятку ринково розвинутих країн.

За 9 останніх місяців 2014 року організація WIPO склала рейтинги країн за кількістю поданих заявок на патенти, що свідчить про інноваційну активність країн та вагому роль на ринку торгівлі ліцензіями та «ноу-хау».

За підрахунками організації в 2014 році було подано 205 300 заявок на патенти, що на 5,1 % більше ніж в 2013 році. Географічна структура заявок представлена в табл. 2.

Географічна структура поданих заявок на патенти в 2014 році

Ранг	Країна	Кількість заявок
1	США	57239
2	Японія	43918
3	Китай	21516
4	Німеччина	17927
5	Корея	12386
6	Франція	7899
7	Велика Британія	4865
8	Швейцарія	4367
9	Нідерланди	4198
10	Швеція	3960

Складено автором на основі [4]

Також в дослідженні представлені Топ-5 сфер за кількістю заявок в цій галузі. Найбільшу частку зайняла галузь електричне машинобудування, приладобудування та енергетика – 14897 заявок, що на 10,9 % більше ніж в попередньому періоді. На другому місці комп'ютерні технології – 14684 заявок, на третьому – цифровий зв'язок, четверте місце – медичні технології та п'яте – прилади вимірювання.

Помітна зростаюча тенденція в кількості заявок на патенти, в обсязі експорту та імпорту ліцензійних угод та в загальній кількості операцій на ліцензійному ринку свідчить про інноваційну спрямованість світових лідерів.

В порівнянні з розвинутими країнами фактичне місце України на світовому ринку науково-технічних досягнень незначне. Це зумовлено низьким ступенем участі як в експорті високих технологій, в першу чергу, через низьку результативність діяльності національної інноваційної сфери, так і в імпорті. Україна виробляє значно меншу частку наукомісткої продукції на світовому ринку, ніж її частка в світовому науково-технічному потенціалі.

Однією із головних причин такого становища є недостатні обсяги фінансування та недосконала його структура, що вимагає оптимізації. Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні за 2010-2012 рр. представлена у табл. 3.

Таблиця 3

Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні 2010-2012 рр.

	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
		млн. грн.			
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6

Складено автором на основі [5]

Результати табл. 3. вказують на зниження загальної суми витрат у 2012 р. відносно 2011 р. з 14333,9 млн. грн., до 11480,6 млн. грн. Також дані таблиці свідчать, що найбільшим джерелом фінансування інноваційної діяльності в Україні є власні джерела.

Єдина конкурентна перевага країни в цьому аспекті, це традиційно сильні ІТ-кадри, тобто дуже високий рівень підготовки програмістів, оскільки Україна є одним зі світових центрів офшорного програмування [6].

Наступним кроком в характеристиці розвитку ринку ліцензій в Україні є аналіз динаміки структури експорту-імпорту послуг (табл.4).

Таблиця 4

Динаміка структури експорту-імпорту послуг (за видом послуги – «Роялті та інші послуги»), 2005–2013рр., тис.дол. США

Найменування послуги згідно з КЗЕП	Експорт				Імпорт			
	2005	2011	2012	2013	2005	2011	2012	2013
Усього	6134742	13792217	13599128	14836264	2934996	6235194	6736071	7608976
Роялті та інші послуги, пов'язані з використ. інтелект. власності	9751,3	46067,7	56416,2	97668,0	209609,6	411838,9	419815,5	854214

Складено автором на основі [5]

Як зазначено в таблиці 4, експорт роялті та ліцензійних угод в 2013 році має позитивну динаміку, наприклад, в 2013 році показник більший від попереднього на 41251 тис. дол. США, що у відсотковому значенні дорівнює 58%. Імпорт ліцензійних послуг збільшився на 49 % в 2013 році в порівнянні з 2012 роком. Такий високий показник росту експорту та імпорту свідчить про зростання ролі України на ринку ліцензій та «ноу-хау».

Структура зовнішньої торгівлі послугами в 2014 році надана в таблиці 5. В таблиці ми спостерігаємо від'ємне сальдо в торгівлі послугами та низьку частку торгівлі роялті у відношенні до загального обсягу торгівлі послугами. Вона складає 0,5 % експорту (для порівняння в США вона складає 4,8%) та 7,6% загального імпорту послуг. Це свідчить про необхідність розвитку цього напрямку експорту та імпорту послуг.

Таблиця 5

Структура зовнішньої торгівлі послугами за 9 місяців 2014 року

Найменування послуги згідно з КЗЕП	Експорт			Імпорт			Сальдо
	тис.дол США	у % до 9 міс. 2013р.	у % до обсягу, розділу всього	тис.дол. США	у % до 9 міс. 2013р.	у % до обсягу, розділу всього	
Усього	8685909	83,5	100,0	4262539	79,3	100,0	4423369
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	41252,9	78,5	0,5	326015,9	70,9	7,6	-284763,0

Складено автором на основі [5].

Зовнішня торгівля послугами України з іншими країнами надана в таблиці 6., в таблицю були занесені найвагоміші партнери України за видом послуги «Роялті та ліцензійні угоди». Найбільший обсяг експорту роялті Україна має з Росією (14228 тис.дол. США), що становить 0,5 % до загального обсягу країни. А імпорт ліцензій зі Швейцарії (105349,5 тис. дол. США), що складає 37,2 % від загального обсягу країни. Спостерігається негативне сальдо майже з усіма країнами партнерами. Виключеннями є: Казахстан, Білорусь та Молдова.

Пріоритетом України залишається розвиток експорту власних ліцензій та «ноу-хау» з метою отримання прибутку та імпорту технологій з розвинених країн для оновлення та збагачення технологічного та інноваційного потенціалу країни.

Більшість операцій з ліцензіями проходять всередині корпорацій, і не завжди оприлюднюються, проте ліцензійний потенціал України значний.

Але існує ціла низка причин, що знижують ефективність процесу розвитку ліцензійної торгівлі в Україні:

1) Однією з них, найбільш важливою, є відсутність механізму регулювання зовнішньої торгівлі українськими ліцензіями, що призводить до безоплатної втрати національного інтелектуального ресурсу.

2) Недостатній рівень кваліфікації фахівців у цій новій для більшості підприємств діяльності.

3) Практично всі підприємства намагаються передати за кордон новітні знання в чистому вигляді, але не враховують вкладу виробничих знань, секретів та інжинірингових послуг. Така стратегія українських підприємств різко відрізняється від загальносвітових тенденцій, де однією з найбільш характерних рис сучасного ліцензійного обміну є загострення конкурентної боротьби і значне ускладнення доступу до новітніх технологій і обмеженню їх комерційного використання.

4) 90% промислової продукції, що випускається українськими підприємствами, в тому числі за новітніми технологіями, не відповідає світовому рівню і, отже, є неконкурентоспроможною.

5) У більшості підприємств відсутня єдина політика в галузі охорони промислової власності та експорту товарів і технологій, що різко знижує можливість розширення продажу ліцензій.

6) Більшість запропонованих українськими підприємствами технологій мають обмежене промислове впровадження. Звідси впливає й наступна проблема низької ціни експортованих українських ліцензій, яка ускладнюється не використанням методик розрахунку ціни у підприємств.

**Зовнішня торгівля послугами України з країнами світу
(за видом послуги – «Роялті та інші послуги») за 9 місяців 2014 року**

	Експорт		Імпорт		Сальдо +/-
	Обсяг звітного періоду, тис.дол. США	У % до відповідного періоду минулого року	Обсяг звітного періоду, тис.дол. США	У % до відповідного періоду минулого року	
В С Ь О Г О	41252,9	78,5	326015,9	70,9	-284763,0
Росія	14228,1	79,0	28454,5	83,1	-14226,4
Велика Британія	6512,6	164,3	47316,1	113,8	-40803,5
Швейцарія	5231,7	95,4	105349,5	146,1	-100117,8
Кіпр	3725,8	98,5	38008,4	20,5	-34282,6
США	2002,4	95,2	23748,2	88,5	-21745,8
Казахстан	1299,1	91,6	32,7	129,4	1266,4
Німеччина	905,4	90,2	21647,6	79,0	-20742,2
Білорусь	758,7	86,5	373,9	133,8	384,9
Чехія	548,6	51,0	699,1	56,7	-150,5
Нідерланди	318,0	75,4	9815,5	125,9	-9497,5
Молдова	304,8	81,3	11,3	90,1	293,5
Австрія	209,2	99,8	5732,2	80,8	-5523,0
Японія	81,3	57,1	480,2	5,8	-398,9
Китай	36,3	21,9	74,1	762,8	-37,9

Складено автором на основі [5].

7) Імпорт ліцензій та обладнання здійснюється без врахування такого важливого чинника міжнародної торгівлі, як права, якими володіють підприємства-ліцензіати.

8) Важливою проблемою імпорту ліцензій є його економічна значимість. На жаль, не всі підприємства, купуючи ліцензії, віддають собі звіт в тому, що ліцензійні платежі становлять тільки частину імпорту. Нерідко вартість технологічного обладнання та комплектуючих, необхідних для впровадження технології, у два-три рази перевищує вартість самої ліцензії. А затягування термінів впровадження знижує новизну і конкурентоспроможність ліцензійної продукції.

9) Також значною проблемою вітчизняного ринку ліцензій і ноу-хау є «відтік мозку» закордон, нездатність держави сформувати певні умови для створення об'єктів для ліцензування.

Вирішення перелічених проблем має стати значним кроком вперед, і, враховуючи потенціал України, кроком до створення конкурентоспроможних позицій на світовому ринку ліцензування.

Перспективи: 1) Оскільки винахідницька та патентна активність є основною передумовою науково-технологічного обміну, то, важливою для України є інтеграція у міжнародний ринок патентів та винаходів, що надасть можливість не тільки користуватися винаходами, патенти яких перебувають у власності суб'єктів інших країн, а й розвивати власну винахідницьку й патентну діяльність [1, с. 16].

2) Пріоритетним заходом у завоюванні іноземних ринків є ефективний захист та збереження права власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки за вітчизняними винахідниками, які потенційно змогли б виступати ліцензіарами, укладаючи угоди із іноземними партнерами.

3) Відкриття світових ринків дає можливість науковцям вигідно користуватися своїм інтелектуальним доробком, проте вони переважно не мають досвіду підприємницької діяльності і не завжди розуміють правила гри на міжнародному ринку інтелектуальної власності.

4) Важливим заходом у цьому напрямі вбачається підвищення рівня інформаційної освіченості винахідників з методиками оцінки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності, обізнаності їх з діяльністю інститутів патентних повірених та відповідних державних установ.

5) З огляду на важливість ролі держави у створенні сприятливих умов для розвитку високотехнологічної сфери в Україні видається доцільним надання підтримки винахідникам на усіх етапах патентування.

6) Крім того, на державному рівні доцільно здійснювати контроль за виділенням квот з Державного бюджету, передбачених Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» для забезпечення фінансування закордонного патентування винаходів.

Висновки. Наукова новизна проведеного дослідження полягає у систематизації факторів що заважають розширеній участі України у патентно–ліцензійній торгівлі. До таких факторів слід віднести: необґрунтованість державної політики у даній сфері, недостатній рівень міжнародного науково–технічного співробітництва країни, відсутність мотивації винахідництва, що загалом не дає можливості заявити про свої досягнення на міжнародному технологічному ринку.

Не створивши сприятливих умов для розвитку високотехнологічного виробництва, не визначивши його як пріоритетний напрям розвитку економіки, Україна втрачатиме не лише доходи, а й основний рушій інноваційного розвитку країни. Крім того, країна буде позбавлена права, будь–яким, чином впливати на політику, що реалізується на міжнародному ринку продукції високих технологій, а цим правом успішно користуються такі країни, як США, Великобританія, Німеччина, Франція та Японія.

Отже, розвиток міжнародної ліцензійної торгівлі є каталізатором науково-технічної й інноваційної діяльності. Купівля-продаж ліцензій створює бажання і можливості для впровадження науково-технічних розробок у виробництво що, у свою чергу, закладає базу для їхнього швидкого відмирання, інтенсифікації інноваційного процесу в умовах глобалізації.

Література:

1. World Investment Report 2012: Investing in a Low-Carbon Economy // 20th Anniversary Edition. Printed in Switzerland. – 184 с.
2. Science & Technology. World Bank. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://data.worldbank.org/topic/science-and-technology>
3. International trade in services [Електронний ресурс] // UNCTADstat Table of International trade - 2013. Режим доступу: <http://stats.unctad.org/>
4. World Intellectual Property Organization [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.wipo.int/portal/en/index.html>
5. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Омеляненко В.А. Міжнародний трансфер технологій в контексті побудови високотехнологічної економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fei.idgu.edu.ua/conference/dokl/d111.pdf>.